

WORLD HISTORYDOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-236-4-11>**THE DEVELOPMENT OF THE BRITISH CONCEPT
OF UNITED EUROPE IN THE SECOND HALF
OF THE 40S – 50s OF THE XXth CENTURY****РОЗВИТОК БРИТАНСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОБ'ЄДНАНОЇ
ЄВРОПИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-Х – 50-Х рр. XX ст.****Yampolska L. M.***Ph.D. in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of World History**H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine***Ямпольська Л. М.***кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії**Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Дослідження сучасних європейських інтеграційних процесів потребує переосмислення теоретичних підходів до інтеграції провідних держав континенту, зокрема Великої Британії, позиція якої вносила суттєвий контраст у реалізацію «європейської ідеї» після Другої світової війни.

Метою статті є аналіз концептуальних підходів політичної еліти Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії до інтеграційних процесів у Європі другої половини 40-х – 50-х рр. XX ст.

Ідею створення Сполучених Штатів Європи було задекларовано після Першої світової війни у проєктах австрійського графа Р. Куденгове-Калергі (маніфест «Пан-Європа», 1923 р.) і міністра закордонних справ Франції А. Бріана («Меморандум про організацію європейського федеративного союзу», 1929 р). У документах було вперше використано поняття «спільний ринок», «митний союз», «спільність європейських народів», які заклали фундамент майбутньої інтеграції на Європейському континенті [10, р. 70].

Концепцію федералізму – найбільш впливового напрямку розвитку інтеграційних теорій – було реставровано відразу після закінчення Другої світової війни екс-прем'єр-міністром Великої Британії

В. Черчиллем у вересневій промові 1946 р. у Цюрихському університеті з нагоди присвоєння звання почесного доктора наук [6, с. 198]. Нагадавши про «серію страшних націоналістичних чвар», які підштовхнули Європу до Другої світової війни, він закликав «відновити європейську родину – Сполучені Штати Європи» [7]. На основі цієї ідеї у 1947 р. було створено Організацію європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) для реалізації «плану Маршалла», до складу якої увійшли 16 європейських країн і Туреччина. Це була одна з перших спроб інтеграції у післявоєнній Європі, в якій взяла участь і Велика Британія. Процес інтернаціоналізації виробництва та капіталу, розширення зовнішньоекономічних зв'язків Сполученого Королівства із Західною Європою утворили передумови включення держави у процес об'єднання Європи. Цією можливістю могло стати підписання у 1951 р. Паризького договору про утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) згідно з планом міністра закордонних справ Франції Р. Шумана від 9 травня 1950 р. і Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратому).

Лейбористський уряд К. Еттли (1945–1951 рр.) та консервативний кабінет В. Черчилля (1951–1955 рр.) відмовилися від підписання договорів, мотивуючи це тим, що не відчувають готовності до передання контролю над підприємствами сталеливарної промисловості та шахтами наднаціональному органу Люксембургу, який визначав масштаби виробництва, капіталовкладень і рівень цін на сталь і вугілля, приймав рішення, обов'язкові для шести держав-учасниць ЄОВС – Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу [9, р. 3]. Статті 7-9 II розділу Договору про утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі затверджували наднаціональний характер Верховного органу [2, с. 154], що сприймалося як зазіхання на національний суверенітет – найвищу цінність британців. Високий ступінь взаємозалежності, яку передбачав федеративний проект Р. Шумана, став для Великої Британії стримуючим фактором інтеграції.

До ідеї політичної інституціоналізації Європи, підтримуваної К. Аденауером (ФРН), Ж. Монне (Франція), А. де Гаспері (Італія), уряд В. Черчилля ставився досить скептично. Більшою популярністю в 50-х рр. ХХ ст. у британських правлячих колах користувався проект Атлантичної федерації – економічного співробітництва зі США та країнами Співдружності націй [1, с. 443]. У серпневому комюніке 1952 р. до офіційного Парижа вказувалося, що «уряд Її Величності вітає створення Верховного органу влади... і готовий у будь-який час розпочати переговори з ним» [3, с. 464], що свідчило про те, що

британська політична еліта, керуючись прагматичними принципами, наголосила на необхідності апробації об'єднавчої ідеї європейськими сусідами.

Таким чином, у питанні про те, якими шляхами має рухатися європейська інтеграція у післявоєнний період, зіштовхнулися два різні підходи. Шість західноєвропейських країн під керівництвом ФРН і Франції розробляли проект закритого економічного співтовариства, що відрізнялося скасуванням бар'єрів на шляху руху товарів, капіталів і робочої сили, здійсненням спільної економічної та зовнішньоторговельної політики [8, р. 56]. Другий варіант, який ініціювала Велика Британія, передбачав створення більш широкого економічного об'єднання – Європейської зони вільної торгівлі (European Free Trade Area – EFTA), був внесений у липні 1956 р. до ОЄЕС. Учасники зони вільної торгівлі домовлялися про ліквідацію митних тарифів, імпортного контингентування та інших обмежень на шляху розвитку торгівлі промисловими товарами. Однак у проекті, як зазначав у своїх спогадах прем'єр-міністр Великої Британії 1957–1963 рр. Г. Макміллан, «не передбачалося обмеження прав окремих членів у проведенні зовнішньоторговельної політики щодо третіх країн» [11, р. 52].

Практична реалізація проекту EFTA мала принести економічні переваги Великій Британії: 1) скасування митних тарифів поширювалося лише на торгівлю промисловими товарами, а отже, захищало інтереси національного сільськогосподарства, захищаючи його від впливу європейської конкуренції та створюючи додаткові можливості збільшення збуту англійських промислових товарів на ринках країн, які входили до зони [4, с. 31]; 2) у проекті не передбачалося обмеження прав країн-членів у питаннях проведення зовнішньоторговельної політики щодо третіх країн; Англії вдавалося зберегти економічну основу зв'язків із Співдружністю націй – систему переваг; 3) британців у EFTA приваблювала відсутність політичної інтеграції; 4) цей варіант дозволяв Сполученому Королівству зберігати «особливі зв'язки» зі США в кредитно-фінансовій сфері, оскільки американські банки більше влаштовували «туманний Альбїон» за рахунок високих процентних ставок [4, с. 32].

Європейська зона вільної торгівлі мала стати першим кроком у створенні Північноатлантичної зони вільної торгівлі (North Atlantic Free Trade Area – NAFTA), яку лобіювали правлячі кола Великої Британії. Після тривалих переговорів британської делегації з ОЄЕС проект зазнав краху через негативну реакцію президента Франції Ш. де Голля, який

розумів всі ризики того, що створення широкої зони вільної торгівлі охопить країни з різними економічними та політичними інтересами і поставить під загрозу існування об'єднання.

Першим був реалізований франко-німецький проєкт про створення закритого інтеграційного угруповання федеративного типу: 25 березня 1957 р. у Римі представники шести західноєвропейських держав (Бельгії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Франції, ФРН) підписали Договір про утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Його відмінність від інших об'єднань полягала у спробі формування наднаціональних органів для управління інтеграційними процесами, що підтверджувало відмову держав-членів ЄЕС від частини національного суверенітету на користь європейських органів – Комісії, Ради Міністрів, Суду. Критично аналізуючи наднаціональний характер перших європейських інтеграційних об'єднань, прем'єр-міністр Великої Британії у 1979–1990 рр. М. Тетчер зазначала: «Наднаціоналізм» заслуговує на засудження більшою мірою, ніж націоналізм, оскільки він передбачає підкорення цілих держав... Після 1957 р. Європа опинилася на порозі створення федеративної наддержави. Реально на той час панували ідеї федералізму Монне, Шумана, де Гаспері, Спаака та Аденауера, а не де Голля і Ерхарда» [5, с. 357].

Таким чином, на відміну від концепції Франції та ФРН про створення закритого економічного співтовариства з високим ступенем наднаціонального контролю, Сполучене Королівство виступило ініціатором широкого економічного об'єднання – Європейської зони вільної торгівлі, що дозволяло проводити ліберальну зовнішньоторговельну політику з перспективою трансформації у Північноатлантичну зону вільної торгівлі. На «евроскептицизм» правлячих кіл Великої Британії в 40 – 50-х рр. XX ст., тривалу ізоляцію від перших інтеграційних об'єднань, подальший вибір моделі «гнучкої Європи» і навіть на фінальний брексит з Європейського Союзу вплинув пошук нової ролі в світі: вибір між преференційною системою Співдружності націй, трансатлантичними зв'язками зі США та об'єднаними зусиллями Європи.

Література:

1. Блэк Дж. История Британских островов. Пер. с англ. С.В. Иванова. СПб: Евразия, 2008. 540 с.
2. Договор об образовании Европейского объединения угля и стали. *Угроза плана Шумана*. Пер. с ит. М: Издательство иностранной литературы, 1954. С. 151–158.

3. Монне Ж. Реальность и политика. Мемуары. Пер. с фр. В. Божовича. М.: Московская школа политических исследований, 2001. 664 с.
4. Пик С.М. США – Велика Британія: «особливі відносини». К.: Знання, 2006. 283 с.
5. Тэтчер М. Искусство управления государством: Стратегии для меняющегося мира. Пер. с англ. М.: Альпина Паблишер, 2003. 504 с.
6. Ямпольська Л.М. Європейська інтеграція у спектрі концептуально-методологічних підходів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Scientific Collection «InterConf», (121): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization» (August 19-20, 2022)*. Umeå, Sweden: Mondial, 2022. С. 196–206. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.021>
7. Churchill W. Speech Delivered at the University of Zurich, 19 September 1946. URL: <https://rm.coe.int/16806981f3#:~:text=I%20wish%20to%20speak%20about,of%20ancient%20and%20modern%20times>.
8. Documents of the History of European Integration. Vol. I. Continental Plans for European Union. Berlin – New York: Bask Blackwell and the Economist Publications, 1985. 260 p.
9. Hitiris T. European Community Economics: a Modern Introduction. New York: University Press, 1988. 264 p.
10. Lucas M.R. Pan-European Integration and Institutions: the Role of the Council of Europe. New York: Praeger, 1993. 180 p.
11. Macmillan H. Britain, the Commonwealth and Europe. London: Penguin Books, 1962. 184 p.